

Priedas

Supplement

Jonas BRUVERIS

Lyg vainikas

Muzikos enciklopedija, t. I–III. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 2003, 2007.

Lietuvių kalba knygų apie muziką niekada nebuvo išleidžiama tiek daug, kiek jų išleista per paskutinį dešimtmetį. Pagaliau pasirodė ir Muzikos enciklopedija.

Enciklopedijos link vedė ilgas lietuviškosios leksikografijos raidos kelias. Jo pradžia galbūt galima laikyti tą muzikos instrumentų sąrašėlį, kurį Jonas Bretkūnas pridėjo prie Šventojo Rašto vertimo (versti baigė 1590); paskui kai kurie terminai aiškunami Konstantino Sirvydo „Trijų kalbų žodyne“, jo „Punktuose skaitymų“. Tačiau specifinės muzikos leksikografijos radimasi paskatino kartu su visa lietuvių muzikos tautine mokykla pamažu susidarančios muzikologijos ir spaudos poreikiai, pirmiausia – lietuviškosios terminijos būtinumas; ja rūpinosi kone visi žymesnieji to meto muzikai. Etnomuzikologijos terminijos yra Adolfo Sabaliausko 1904 m. ir kitų straipsniuose, 1909 m. Lietuvių mokslo draugijos sudarytos Folkloro rinkimo komisijos, taip pat Dainų rinkimo komisijos nurodymuose. Pažymėtina, kad tarp pastarosios narių buvo Česlovas Sasnauskas ir Juozas Tallat-Kelpša. Šie muzikai drauge su Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, Kazimieru Būga ir Augustinu Voldemaru sudarė Peterburge susibūrusią pirmąją muzikos terminologijos komisiją, kuri 1910 m. sausį „Vargonininke“ paskelbė 96, o „Viltyje“ – 90 terminų. M. K. Čiurlionis paskutiniame (1909 m. gruodžio 11 d.) laiške žmonai rašė: „Vakar buvo susirinkimas pas Sasnauską, buvo Būga, Voldemaras ir Kelpša, susirinkome 8-tą, o išsiskirstėme 3-čią nakties, labai buvo miela. Muzikos terminologija jau beveik baigta, šiandien išsiųsim ją į „Viltį“, ir dar Zuliukas galės ja pasinaudoti ir ši bei tą pataisyti mūsų knygelėje, ar ne tiesa?“ (M. K. Čiurlionis. „Laiškai Sofijai“. Sudarė ir parengė Vytautas Landsbergis. Vilnius: Vaga, 1973, p. 152–153). Ta knygelė – tai 1910 m. išleista S. Kymantaitės-Čiurlionienės knyga „Lietuvoje“, kurioje spausdinamas ir M. K. Čiurlionio straipsnis „Apie muziką“, pirmasis toks didelis lietuvių muzikologijos rašinys, tikras, estetiniais ir teoriniais argumentais pagrįstas muzikos tautinės mokyklos manifestas.

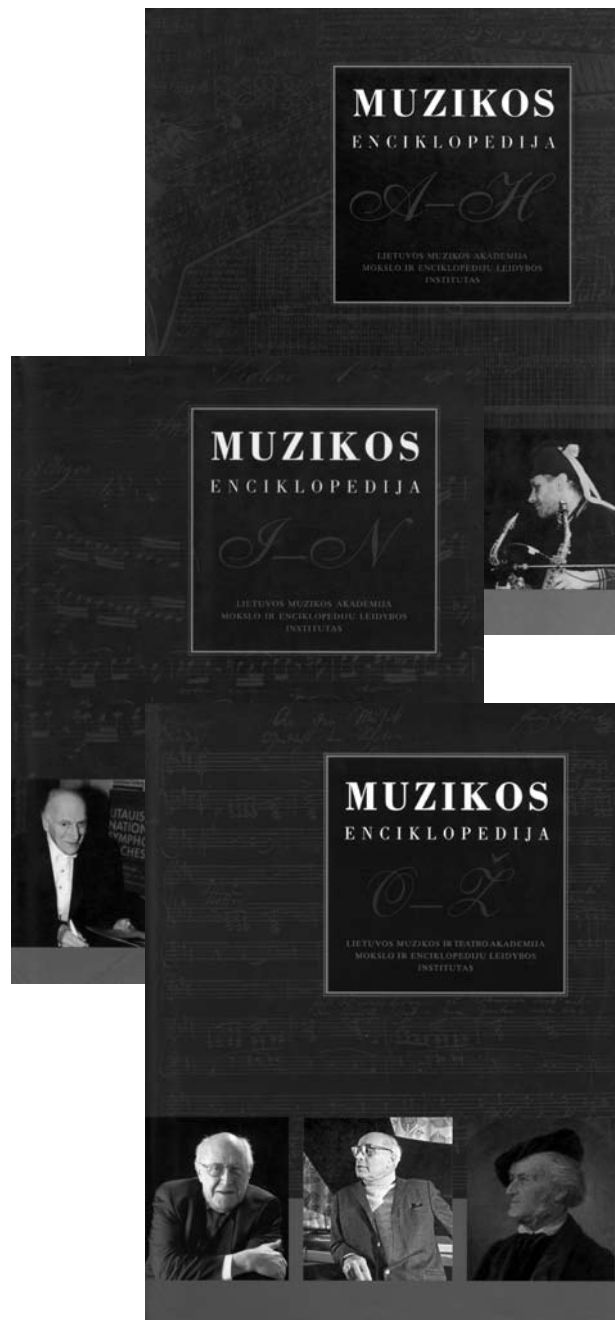
Tuo laikotarpiu sukonkretėjo Lietuvių mokslo draugijos idėja – leisti Lietuvių enciklopediją. 1911 m. įsteigtas jos rengimo komitetas, buvo numatyti daugelio visuomenės gyvenimo, mokslo, meno ir kitų sričių bendradarbiai; muzika vėl teko Č. Sasnauskui. Tada sumanymo įgyvendinti nepavyko. Apie tą laiką keletą didesnių straipsnių parašęs Mikas Petrauskas 1916 m. išleido, deja, ne itin vertingą „Mažą muzikos žodynelį“ (didesnis liko neišspausdintas). Lietuviškoji muzikos terminija plėtojosi kartu su visa muzikologija, jos disciplininės apimties, žanrų, mokslo kalbos raida, kol muzika pateko į enciklopedijos, pagrindinio leksikografijos žanro, akiračius. 1931–1944 m. išleistoje „Lietuviškosios enciklopedijos“ (10 tomų) siekta aprėpti tiek muzikos dalykų, kiek visuotinei enciklopedijai ir yra daugmaž privalu.

Antrajai sovietinei okupacijai muzikos kultūrą perskėlus į dvi dalis, suskilo ir leksikografijos leidyba. Pirmavo išėivija. 1953–1966 m. Bostone išleistoje visuotinėje „Lietuvių enciklopedijoje“ (35 t., paskui išspausdinti dar 2 papildymų tomai) pirmą kartą lietuvių kalba „nuo A iki Z“ aprašyti ir muzikos dalykai. Tokiomis sąlygomis išleista šitokia enciklopedija yra ypatingas ne tik lietuvių kultūros, bet ir apskritai šio žanro istorijos reiškinys; unikali tebėra ir vėliau išleista 6 tomų „Encyclopedia Lituanica“ anglų kalba. Dideli Juozo Žilevičiaus nuopelnai. Kaip „Muzikos žinių“ priedus (tai seniausias, nuo 1934 m. be perstojo einantis lietuvių muzikos žurnalas), jis 1955–1969 m. paskelbė „Lietuvių muzikų vardyno“ (A–J) 15 sąsiuvinų; aprašė visus (ir okupuotos Lietuvos – kiek apie juos sužinojo ar nugirdo) muzikus. Rašė, kol leido sveikata; jo darbą (talkinant Kaziu Skaisgiriui) pratęsė, pparedagavo ir, palikusi tik išėivijos muzikų biografijas, išleido Saulė K. Jautokaitė („Lietuviai muzikai Vakaruose“, 1999). Lietuvoje leksikografijos darbą pradėjo Antanas Krutulys. 1960 m. išspausdintas A. Krutulio „Trumpas muzikos žodynas“ (apie 1500 terminų, iliustruotas, su natų pavyzdžiais) bei pataisytas ir papildytas

jo antrasis leidimas („Muzikos terminų žodynas“, 1975) kol kas tebėra vienintelis didesnis šio žanro lietuvių muzikologijos darbas (rengiant antrąjį leidimą, patarimais ir pasiūlymais prisidėjo Rima Mikėnaitė, Antanas Venckus, Rimantas Gučas, kalbininkas Jonas Kazlauskas). Muzikai gana nemažai vietos skirta nuo 1966 m. imtose leisti sovietinėse lietuvių enciklopedijose, tačiau jose medžiagos atranką, apimtis ir interpretacijas, aišku, diktavo sovietinė ideologija. Juozo Gaudrimo žinyne „Tarybų Lietuvos kompozitoriai ir muzikologai“ (1971, 21988) taip pat neparašyta, dėl kokių „susidėjusių aplinkybių“ Ona Narbutienė konservatoriją baigė tik 1960 m., o Benjaminas Alekna – 1963-iaisiais (jie buvo Sibiro tremtiniai). Apie lietuvių muziką ir muzikus rašyta ir 1973–1982 m. Maskvoje išleistoje 6 tomų „Muzikos enciklopedijoje“. Iš dalies remiantis jos medžiaga, 1991 m. ten išleistas vienatomis „Enciklopedinis muzikos žodynas“. Jo pratarinėje rašoma, kad redakcija „pagal galimybes“ sieks atsižvelgti į politikos ir kultūros gyvenimo permainas (žodynas atiduotas rinkti 1988 01 29, pasirašytas spaudai 1990 02 08). Tačiau visi lietuvių (taip pat latvių, estų ir pan.) muzikai tebevadinami sovietiniais, Lietuva – Lietuvos SSR.

Kad apie permainas gerai žinota, kada ir į ką šiek tiek atsižvelgta, pavyzdžiui, rodo tai, jog straipsnelio apie Lietuvos operos ir baletų teatrą (jis tebevadinamas Darbo raudonosios vėliavos ordino teatru) pabaigoje nurodyta, kad nuo 1990 m. jis vadinamas Lietuvos opera, – taip teatras buvo pavadintas tų metų vasarį; iki Kovo 11-osios tebuvo likęs mėnuo... Straipsnyje apie lietuvių muziką (sprendžiant pagal pateiktus duomenis, jis rašytas 1987 m. pabaigoje ar 1988 m. pačioje pradžioje; autoriai Jūratė Burokaitė ir Vytautas Landsbergis) nėra nė žodžio apie „buržuazijos režimą“ (minėtosios šešiatomės enciklopedijos terminas) Lietuvoje (Nepriklausomybės metas vadinamas Lietuvos Respublikos periodu), sovietų valdžios įkūrimą ar jos atkūrimą 1940 m. (straipsniuose apie latvių ir estų muziką tai minima). Neužsimenama ir apie Antrojo pasaulinio karo pabaigą bei Lietuvos „išvadavimą“ – vardijami svarbesnieji muzikos gyvenimo įvykiai, kompozitorių kūriniai ir pan., taigi sovietinė okupacija neminama, bet vartojamas sovietinis Lietuvos pavadinimas, nors ir nepasakyta, kaip jis atsirado...

Specialus nemenkas darbas būtų surinkti muzikos terminijos kūrimo pavyzdžius ir pavyzdėlius nuo pirmosios Nepriklausomybės metų iki šiol, išsisklaidžiusius dažniausiai pedagoginio pobūdžio raštuose; turbūt unikalus pavyzdys yra Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto germanistės Auksės Stašaitytės magistro darbas „Vokiečių–lietuvių–vokiečių kalbų styginių strykinių instrumentų ir griežimo technikos terminų žodynas“ (2007). Tą 1910 m. „Vargonininko“ ir „Vilties“ terminologiją nuo „Muzikos enciklopedijos“ I tomo skiria 90 metų: 60 – karų ir okupacijų, 30 – laisvos valstybės gyvavimo metų.

„Muzikos enciklopedija“ (I t. – 2000 m., II t. – 2003 m., III t. – 2007 m.) yra lietuvių muzikologijos raidos vainikas, didžiulis tautinės muzikos kultūros ir mokslo laimėjimas. Sumanyta kaip vienatomė, viena pirmųjų šakinių Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto enciklopedijų, šio Instituto bei Muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto mokslinėmis ir organizacinėmis pastangomis „Muzikos enciklopedija“ virto solidžiu, nemažos (beveik 300 leidybos lankų) apimties (todėl gana talpiu) leidiniu, krašto kultūroje galinčiu sėkmingai atlikti tokio pobūdžio knygoms būdingą paskirtį.

„Muzikos enciklopedija“ yra integrali išaugusios lietuviškosios leksikografijos dalis. Ji ne vienintelė kaupia žinias apie muziką. Jų yra „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“, žinyne „JAV lietuviai“; pažymėtini specialūs dr. Boleslovo Zubricko žinynai „Pasaulio lietuvių chorvedžiai“ (1999), „Lietuvių kompozitoriai“ (2004); minėtina iš anglų kalbos versta knyga „Pasaulio muzikos instrumentai: Iliustruota enciklopedija“ (2001). Didžiausias žinių telkinys – „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ (I t. išėjo 2001 m.). Joje remiamasi ir „Muzikos enciklopedijos“ medžiaga, straipsniais. Taigi enciklopedinės žinios apie muziką pasieks tas visuomenės gyvenimo erdves ir vietas, kur „Muzikos enciklopedijos“ gali nebūti, bet „Visuotinė enciklopedija“ bus visada.

Kita vertus, „Muzikos enciklopedija“ įsikomponuoja į muzikos leksikografijos sritį, kurioje jos gyvavimą lems skaitytojų poreikiai. Krašto didžiosios bei specialiosios bibliotekos šiandien turi didžiausias pasaulio muzikos enciklopedijas, naujausius jų leidimus (*The New Grove Dictionary of Music and Musician, Die Musik in Geschichte und Gegenwart*). Jose, taip pat internete muzikai profesionalai gali rasti tai, kas niekaip negalėjo įtilpti į lietuviškąją enciklopediją. Tačiau tik joje gausu žinių apie lietuvių muziką, o šiaip kultūros žmogus čia ras tiek žinių ir apie pasaulio muziką, kiek jų daugmaž pakanka jo poreikiams patenkinti. Be to, ras gimtąją kalbą. Žinoma, „Muzikos enciklopedija“ bus – jau yra – itin naudinga mokytojams ir moksleivijai, tam tikrus duomenis (datas, vardus ir pan.) turinčiai pasitikrinti žiniasklaidai, visoms muzikos gyvenimo sritims. Daugeliui tikrai patiks kiekvieno tomo pabaigoje esantis asmenvardžių adaptuotų formų sąrašas (straipsniuose pateikiamos jų originalo formos). Yra palyginti nemažai terminijos ir jos naujovių. Enciklopedijoje atsispindi paskutiniais metais atliktas terminijos tobulinimo darbas, nors jį – kol kas – užbaigtu bus galima laikyti tada, kai Muzikos ir teatro akademijos Muzikos terminijos komisija pabaigs rengti didelį lietuvių muzikos terminų žodyną. Enciklopedija padės įteisinti kitataučių muzikų asmenvardžių originalo formų ir normos statusą turinčių terminų vartoseną.

Tad, pirma, „Muzikos enciklopedija“ yra didžiausias žinių apie pasaulio muziką telkinys lietuvių kalba – nuo seniausių laikų iki šiol. Aprašyta visų žemynų ir civilizacijų, daugelio valstybių bei tautų liaudies ir profesionalioji, religinė ir pasaulietinė muzikos kultūra specifinių jos ypatybių, sandaros ir raidos požiūriu. Dėl savaip susiformavusios europietiškosios civilizacijos muzikos kultūros sanklodos, jos gyvavimo tipų, raidos dinamikos bei pokyčių tankio daugiausiai vietas, kaip paprastai, tenka jai (intelektualinės bei praktinės veiklos reiškiniai, įvykiai, stiliai, asmenys, institucijos ir t. t.; aprėpta visa meninė muzika, džiazas bei popmuzika). Antra, „Muzikos enciklo-

pedija“ yra didžiausias žinių apie lietuvių muziką telkinys. Enciklopedijos žanrui būdingu stiliumi aprašyta visa jos istorija, išaiškinti kai kurie iki šiol mažiau žinomi tarpiniai, reiškiniai, asmenys, į vieną daiktą sudėtos iki tol dažnai atskiruose, specialiai ieškotinuose darbuose darbeliuose išsibarsčiusios žinios apie draugijas, chorus, orkestrus bei kitus atlikėjų ansamblius, spaudą ir pan. Daug žinių apie išeivijos muzikus – kiek jų daug, besidarbavusių ir tebesidarbuojančių tautinės kultūros labui!

Enciklopedija – nemažo būrio muzikologų ir kitų muzikų darbas; be to, straipsnių parašė keletas kalbininkų, tautosakininkų, teatrologų, apie latvių ir estų muziką – jų muzikologai. I tomo straipsnius parašė 170 autorių, II – 182, III – 173; 72 mūsų autoriai (tarp muzikologų ir keletas kitų muzikų) straipsnius rašė visiems trimis tomams. I tomo straipsnius tikrino 40 recenzentų, II – 11, III – 10; tarp jų 7 muzikologai buvo visų tomų straipsnių recenzentai.

Dera paminėti žmones, kuriems visą laiką rūpėjo enciklopedijos reikalai. Tai Mokslinės redakcinės tarybos vadovai – pirmininkas prof. dr. Juozas Antanavičius, pavaduotojai – Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto direktorius Rimantas Kareckas ir Jūratė Burokaitė, vyriausiasis redaktorius – prof. habil. dr. Algirdas Ambrazas, jo pavaduotojos – Jūratė Burokaitė ir doc. dr. Jūratė Gustaitė, tuometinio Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Muzikos teorijos ir istorijos skyriaus (dabar Mokslo ir leidybos skyrius) vedėja Rūta Gaidamavičiūtė; didelį darbą padarė Redaktorių grupės vadovė vyresnioji mokslinė redaktorė Birutė Žalalienė. Knygų turinį papildė natų pavyzdžiai, nuotraukos; gražus dailininkės Agnės Beinaravičiūtės darbas. Deja, III tomo pasirodymo nebesulaukė a. a. doc. Adeodatas Tauragis – nuo pat sumanymo leisti Enciklopediją vienas veikliausių jos bendradarbių.

Kaip ir visuose tokio žanro darbuose, „Muzikos enciklopedija“ sudaro biografiniai, informaciniai ir dalykiniai straipsniai. Rašant biografinius bei informacinius (juk rašyta apie „visą pasaulį“), autoriams reikėjo ir teko remtis kitų enciklopedijų sukaupta patirtimi. Straipsniuose apie lietuvių muzikus, įstaigas, muzikos gyvenimo reiškinis gausiai naudotasi pirminiais šaltiniais, archyvų medžiaga. Kitataučių kompozitorių kūrinių ir muzikologijos darbų pavadinimai pateikiami ir originalo kalba. Todėl juos lengviau surasti kituose šaltiniuose; be to, jų vertimus į lietuvių kalbą reikėtų laikyti norminiais ir veikalus šitaip vadinti kitoje literatūroje bei koncertų, teatrų programose. Enciklopedijos apimtis per maža, kad būtų buvę galima pateikti išsamias kompozitorių kūrybos charakteristikas bei – kaip daroma didžiosiose enciklopedijose – pilnus kūrinių sąrašus (pavyzdžiui, visų A. Scarlatti ar J. S. Bacho kantatų, F. Schuberto dainų pavadinimus, tekstų autorius

ir pan). Vis dėlto žymiausių pasaulio ir daugelio lietuvių kompozitorių kūryba pateikiama gana išsamiai, nurodoma naujausia literatūra.

Didžiausias indėlis į muzikos mokslą yra originalūs dalykiniai straipsniai. Juos rašė ir vyresniosios kartos, ir jaunesni bei enciklopedijos leidimo metu iškilę jauniausieji muzikologai. Enciklopedija patvirtina, kokių reikšmingų pokyčių yra atsiradę visoje mūsų muzikologijoje: šalia tradiciškai vyravusios etnomuzikologijos, muzikos istorijos ir teorijos, pedagogikos teorijos, išsiruliojo kitos muzikos mokslo disciplinos – muzikos akustika, psichologija, estetika, interpretologija ir pan. Yra puikių, gana išsamius straipsnius parašiusių neeuropinių muzikos kultūrų, sovietinės okupacijos laikais ignoruotos religinės muzikos išmanytojų. Straipsniai apie muzikos raidos epochas,

stilius, teoriniai straipsniai apie muzikos kalbos dalykus, muzikologijos disciplinas taip pat yra palyginti išsamūs; remiamasi šiuolaikinėmis metodologijomis, nurodomi (o reikalui esant apibūdinami ir įvertinami) naujausi literatūros šaltiniai.

III tomo pabaigoje yra papildymų skyrius. Jame aprašyta tai, kas neapsižiūrėta padaryti anksčiau, – tokius neapsižiūrėjimus tenka taisyti, matyt, visoms enciklopedijoms. Kita vertus, ir muzikos kultūroje kasdien atsiranda pokyčių, naujų enciklopedijoje atspindėtinų dalykų. Tačiau galima ir reikia tikėtis, kad ne tik jie koku nors būdu „augins“ „Muzikos enciklopediją“. Dabartinė rodo, kad lietuviškoji muzikos leksikografija dar plėtosis – ir į gylį, ir į plotį, o naujasis jos leidimas trijuose tomuose nebeišsiteks.